

Аязбекова А.Д.

ЧЫНГЫЗ АЙТМАТОВДУН «КЫЛЫМ КАРЫТАР БИР КҮН» РОМАНЫНДАГЫ
МАҢКУРТЧУЛУК ТЕМАСЫНЫН ИНТЕРПРЕТАЦИЯЛАНЫШЫ

Аязбекова А.Д.

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ТЕМЫ МАНКУРТИЗМА В РОМАНЕ ЧЫНГЫЗА АЙТМАТОВА
«БУРАННЫЙ ПОЛУСТАНОК» ИЛИ «И ДОЛЬШЕ ВЕКА ДЛИТСЯ ДЕНЬ»

A.D. Ayazbekova

THE INTERPRETATION OF THE THEME OF MANKURTISM
IN THE NOVEL CHYNGYZ AITMATOV AITMATOV «SNOWSTORM
STATION» OR «AND THE DAY LASTS MORE THAN»

УДК: 894.341-09 (043.3)

Бул макалада Ч. Айтматовдун “Кылым карытар бир күн” романындагы Найман-Эне жана маңкурт жөнүндөгү уламыштагы маңкурттун кейипкери аркылуу азыркы учурдагы маңкуртчулук темасынын интерпретацияланышы каралды. Маңкурт деген ким, кандай жагдайлар адамдарды маңкуртчулукка алып барат. Азыркы учурдун маңкурттары кимдер жана алар канткенде маңкуртчулуктан кутулушат. Залкар жазуучу Чынгыз Айтматов бир жөнөкөй уламыш менен дүйнөлүк глобалдык көйгөйдү ачыктап, адам баласынын акыл-эси, адеп-ахлагы жана жан дүйнөсү рухий жактан кризиске учурап коркунучтуу чекке жеткенин жана жалпы адамзаттын эртеңки келечегине тынчсызданып “Маңкурт” темасы менен коңгуроо кагып, адам баласы эртеңки кичине, келечегине акыл-эс менен олуттуу ой жүгүртпөсө болбосун эскертти. Маңкурт Жоламандын өз энесине кол көтөрүүшү - бул жалпы адамзаттын кыяматы экенин билгизет.

Негизги сөздөр: маңкурт, интерпретация, уламыш, глобалдык көйгөйлөр, коркунуч, адеп, ахлак, адамзат.

В данной статье через образ манкурта из легенды о Найман-Эне и манкурта романа Ч.Айтматова “И дольше века длится день” рассматривается тема интерпретации манкуртизма на современном этапе. Кто такой манкурт? Какие ситуации ведут людей к манкуртизму? Кто является манкуртом современности и как решить проблему манкуртизма? Выдающийся писатель Ч.Айтматов одной простой легендой сумел отразить глобальную проблему, также донёс до каждого читателя то, что разум, мораль и духовный мир человека достигли опасной границы, подверглись кризису. Ч.Айтматов заботясь о будущем всего человечества, темой “Манкурт” бьёт тревогу и напоминает о том, что люди должны со всей разумностью и серьёзностью думать о завтрашнем дне и будущем. Убийство матери манкуртом Жоламаном в романе Ч.Айтматова – это трагедия всего человечества, его Судный день.

Ключевые слова: манкурт, интерпретация, легенда, глобальные проблемы, опасность, нравственность, моральность, человечество.

In this article, is considered through the image of mankurt from the legend of Naiman-mother and mankurt of Ch. Aitmatov's novel “a day lasts longer than a century”, the topic of interpretation of mankurtism at the present stage. Who is mankurt? What situations lead people to mankurtism? Who is the modern mankurt and how to solve the problem of mankurtism? Outstanding writer Ch. Aitmatov one simple legend was able to reflect the global problem, also brought to each reader

that the mind, morality and spiritual world of man reached a dangerous border, were in crisis. Ch. Aitmatov taking care of the future of all mankind, the theme of “Mankurt” sounds the alarm and reminds that people should think about tomorrow and the future with all reasonableness and seriousness. The murder of the mother mankurt by Zholaman in the novel of Chingiz Aitmatov is a tragedy of all mankind, it is judgment day.

Key words: mankurt, interpretation, legend, global problem, dangerous, morality, mankind.

“Өмүр бизден өтүп кетсе да, эл эмгектен эскерсин” - деп улуу акыныбыз Аалы Токомбаев айткандай Чынгыз агабыздын өзү өлсө да, анын экинчи өмүрү биз менен жашай берет.

Кыргыз Республикасынын Эл жазуучусу, Социалисттик Эмгектин Баатыры, Кыргыз Республикасынын Баатыры, Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын ардактуу мүчөсү, Ысык-Көл форумунун президенти, улуу ойчул, гуманист жазуучу Ч. Айтматовдун көзү тирүү болгондо быйыл 90 жашка чыкмак.

Кыргыздын улуу жазуучусу Чынгыз Айтматов жалпы адамзаттын аң-сезимине рухий баалуулуктардын үрөөнүн сээп, дүйнөлүк цивилизациянын маданиятын байытып, өзүн аалам ойчулу катары дүйнө элине таанытты.

Чынгыз Айтматовдун чыгармаларын дүйнө эли сүйүп окушат. Анын китептери 170тен ашык тилге которулуп, 60 миллиондон ашык нуска менен басылган. Жазуучунун эмгектери чет өлкөлөрдүн көп мектептеринде жана жогорку окуу жайларында окуу программасына киргизилген жана билим берүү, тарбиялоо процессинин орчундуу бөлүгүнө ээ болгон.

Ушул жерден улуу агабызга болгон сыймыкты мен өзүм Германия өлкөсүнө барганда сездим. Берлин шаарында бир лицейде окуучулар менен жолугушуу учурунда алар бизден кайсы өлкөдөн келгенибизди сурашты. Биздин Кыргызстан деген өлкөбүздү таанышбайт экен. Ошондо биз Ч.Айтматовдун ысымын атап, Кыргызстан жазуучунун Ата Мекени экенин айтсак, алар анын чыгармаларын окуу программасында окуп жаткандарын айтышты. Чынгыз агабыз кичинекей Кыргыз өлкөсүн дүйнө элине таанытканына чексиз сыймыктандым.

Чынгыз Айтматовдун башкы сүрөткерлик миссиясы “Биз дүйнөнү өзгөртөбүз, дүйнө бизди өзгөр-

төт”. Жазуучунун ар бир чыгармасын окуган адам өзүнүн дүйнөгө болгон көз карашын өзгөртүп, ички рухий сезиминде адеп-ахлактык жактан өсүүгө дуушарланат.

Азыркы ааламдашуу учурунда жаштар китеп бетин карабай, интернет желесине байланып, жазуучунун “Кылым карытар бир күн” романындагы мифологиялык каарман маңкурт Жоламандын кейипкерине айланышууда.

Азыркы болуп жаткан адам акылына сыйбаган адепсиз окуялар, мейли чоң кызматта болобу, мейли жөнөкөй энеби же балабы айтор ар бири өз адеп-ахлагы менен иш кылбай, адамдык парзын так аткарбай кандайдыр бир туңгуюкка бара жатканын Ч.Айтматов союз тарай электе эле туя билген экен. Бекеринен “Кылым карытар бир күн” романында берилген уламышта Найман-Эненин уулу маңкурт Жоламандын кейипкери аркылуу бизге, XXI кылымдын адамдарына маңкурт болуудан сак болгула деп эскертпесе керек.

Ч. Айтматовдун 1980-жылы жазылган “Кылым карытар бир күн” романы СССР мамлекеттик сыйлыгына татыктуу болгон. Жазуучу бул романын төрт айдын ичинде жазып бүткөн. Бул алгачкы романын дүйнө эли зор кызыгуу менен кабыл алышкан. Көптөгөн улуу инсандар бул чыгарма тууралуу ойлорун билдиришкен. Негизги окуя Бороондуу бекеттин темир жол жумушчусу Казангаптын кайтыш болгон саатынан баштап, аны жайына койгонго чейинки мезгил аралыгында романдын башкы каарманы, Казангаптын жакын жолдошу Эдигейдин эскерүүсү аркылуу өнүгөт. Жазуучу романда реалисттик сюжеттер менен бирге фантастикалык сюжеттерди айкалыштырып, миф, легенда жана уламыштарды өз ырааты менен сүрөттөйт.

Романда Казангаптын сөөгү коюла турган жай Эне-Бейиттин жабык аймакка айланышы жана экинчи тарабынан Эне-Бейитке байланышкан уламыш өткөн тарыхтын символу катары берилет. Мына ушул уламышта жуңжаңдар туткундардын башына шири кийгизип, акыл – эсинен адаштырып, адамдык сапаттан айрып маңкурт-кулга айландырган жырткычтык иштери сүрөттөлөт.

Адамдын адам болгон касиети, жаралганда кошо жаралып, өлгөндө өзү менен кошо кетчү, айбандан айырмалап турган жалгыз касиети эс-акыл болсо, аны түп тамыры менен жулуп салса, - бу неге деген шумдук, андан көрө туткунду жүрөгүн өлтүрөр кыйноого салса, же түз эле башын алып салса тигиге салыштырганда адилетчилик болбойбу. Кыяматтуу туңгуюк тарыхынан жамандыктын не бир кыянаттуу түрлөрүн алып чыккан айдар көкүл көчмөн жуңжаңдар эми адамдын эң ыйык назилине кыянатчылык кылышты. Алар адамдын эс-учун жоготуунун жолун табуу менен бирге адам табиятына каршы ойго келгис кыянатчылык кылышты [1, 138-б.].

Уламышта Найман-Эненин уулу Жоламан эр жүрөк, өз элинин бактысы, эркиндиги үчүн күрөшкөн акыл-эстүү адам болгон. Бирок жуңжаңдардын Жоламандын башына атайылап шири кийгизип маң-

куртка айландырылышы, өз энесин тааныбай энесине кол көтөрүшү жана Сабитжанга окшогон ата-бабасынын асыл дөөлөттөрүн, нарктуу кептерин баалай албай, күнүмдүк турмушундагы майда барат дүнүйөкорлукка берилиши – бул акыр заманга тете ааламат экенин жазуучу кабарлайт.

Ушул жерден ойлонолуучу...

Маңкурт деген эмне?

Маңкурт – маң – курт деген эки сөздөн алынып, маң – бул адамдын башы маң, б.а. мээси көп иштебеген, өз алдынча аң-сезимдүү ой жүгүртө албаган абалы. Курт - бул эптеп кыбырап күн өткөргөн макулук.

Демек, маңкурт – бул кебетеси, турпаты, түспөлү адам катары көрүнгөнү менен айбандан айырмасы жок, өз алдынча ой жүгүртө албаган, башкарган ээсинин айтканын эч кандай талдабай туруп аткара берген адам – маңкурт.

Маңкурт үчүн адамга адамкерчиликтүү мамиле кылуу, улууну сыйлоо, кичүүнү ызааттоо, ата-эненин кадырына жетүү, турмушта кадыр-баркка ээ болуп, ата-бабанын калтырып кеткен асыл дөөлөттөрүн жоготпостон кийинки муундарга өткөрүп берүү сыяктуу асыл ойлор кызыктырбайт. Маңкурт үчүн жада калса тууп өстүргөн ата-энеси да жат, анын жүзүнөн мээримдүүлүк, боорукерлик өчкөн, мерез адам. Ал бирөөгө жылуу сөз айтмак турсун, жакшы жаман эмне экенин ажырата билбеген бир шордуу макулук.

Маңкуртта жагымдуу сапат жок. Ал үчүн бул дүйнөдө асыл да, кымбат да, баалуу да эч нерсе жок. Ал үчүн бир гана кожоюндун буйругу баалуу. Кожоюну ага кандай буйрук берсе, ошону кыйшаюусуз аткарат. Жада калса өз ата-энесин, жакындарын жана өзүн да мыкаачылык менен өлтүрө бере турган робот. Роботто адамдык аёо сезимдер, адамдык сапаттар жок эмеспи. Ошондуктан маңкуртчулук кайдыгерликтин жеткен чеги [3, 10-11-бб.].

Адамзат үчүн мындан коркунучтуу ааламат жок!

Улуу жазуучубуз Чыңгыз Айтматов ушул чыгармада жараткан “маңкурт” кейипкери – азыркы замандагы “маңкурттардын” образы.

Азыркы замандагы маңкуртчулукка түрткөн жагдайларды сыпааттап карасак, өзүн адам катары эсептебөө, өзүн өзү баалабоо, элден уялоо, намызсыздык, арсыздык, башын иштетүүнү каалабагандар, ак менен караны ажырата билигизи келбеген кош көңүлдүүлүк, кайдыгерлик, туруксуздук, саткынчылык, өз башына ээ боло албай, бирөөнүн айтканы менен иш кылуу ж.б.

Азыркы учурдагы маңкурттар кимдер?

Өз эне тилин чанып эне тилде сүйлөгүсү келбегендер, өз элине, мекенине жакшылык ойлобой өз көмөчүнө күл тараткан жемкорлор, өз элине ок аткандар, башка улуттун алдында өз улутунун өкүлүн кемсинткендер, өз ата-энесин сыйлабагандар, бакпагандар, кордук көрсөткөндөр, карылар үйүнө калтыргандар, ата теги кыргыз болуп туруп, кыргыздын салтын чангандар, башка элдин салтына, динине берилгендер, өз элинин баалуулуктарына кыянаттык кылгандар, өз Ата Мекенин, эл жерин саткан чык-

кынчылар, өз элинин кен байлыктарын уурдатып, Улуу мөңгүлөрдү талкалаткан шылуундар, адамча жашоону каалабаган терсяктар.

Карап ой жүгүртүп көрсөң, азыркы кооптуу заманда жашап жатканыбызга коркуп да кетет экенсиң... Коркпогонго арга жок, күндө бир адамдын акылына сыйбаган коркунучтуу окуялар адамдын колунан жаралып жатса...

Филология илимдеринин доктору, профессор, публицист Советбек Байгазиев агайыбыздын он соолугунун бири болгон дил соолуктун азыркы учурда ушунчалык паска түшүп жакырланып кетиши, эгер адам баласы маңкуртчулукту токтотпосо адамдык сапатыбыздан айрылып, эл эмес улутту да жоготуп, Мекенибизден кол жууп как талаада каларыбызды Ч.Айтматов өзүнүн романында биздин аң-сезимибизге «ойгонгула» деп коңгуроо какканы сезилет [2, 99-101-бб.]

Бирок ушул урулган коңгуроо карабай биздин эл башында турган атка минер жетекчилерибиз эл камын ойлобостон, өз көмөчтөрүнө күл тартып жемкорлукка берилгени азыркы учурда ачык белгилүү.

Акыркы чейрек кылымдан бери илим, билимдин чордону болгон жогорку окуу жайларда, орто окуу жайларда окуган жаштарыбыз татыктуу билим алууга аракет кылышпайт. Билим алуу ийне менен кудук казгандай деп элибизде бекер айтылбайт. Бирок студенттик партага отурбай, китеп бетин барактабай дипломго ээ болгон жаштарыбыздан келечекте эмнени күтсө болот жана кадр маселеси кантип чечилет. Бул дагы маңкуртчулук.

Азыркы учурда кадр маселеси туура эмес чечилгендиктен биздин өлкөбүздүн экономикасы өсүп өнүгө албай, элибиздин өндүргөн азык-түлүктөрү керектүү баада сатылбай, элибиз жакырланып, миграция күч алды.

Ата-эне балдарын таштап чет жакка иштөөгө аргасыз болуп, ар кимге таштап кеткен балдары каралбай, ар кимден кордук көрүп, ата-эненин мээримин көрбөй жан дүйнөлөрү жабырланып, окууну да өздөштүрө албай маңкуртчулукка байкалбай айланып жатпаганда эмне.

Кыргыз эли эзелтеден кыз баланы бапестеп багып, сөз тийгизбей бардык жамандыктан кырк үйдөн тыюу салып коргогон. Азырчы, азыр эмне болду?.. Апалар, жаш кыздар чет жакта эркек кишинин жумушун аткарып, үй-бүлөсүн багышууда. Алар ошол жакта кандай күн кечирип жатканы бизге белгисиз. Эне үйдүн куту, очоктун ээси, тарбиянын башаты деп кыргыз эли сыйлаган аялзаты азыр коркунучтуу

кылмыштарды жасап жатпайбы. Бала төрөп таштап кетпестен, өз канынан жаралган наристесин өлтүрүп коюп жатканы, ичкиликке берилип үй-бүлөсүнөн, энелик укуктан айрылып, сойкулук иш жасаганы – бул акыр заман болбогондо эмне.

Түн уйкусунан безип өстүргөн баласынын жакшылыгын көрүп бактылуу ата-эне доорун сүрбөстөн, өз баласынан азап чегип жаткандар канча. Карыган ата-энесин карабай, бакпай карылар үйүнө калтырып, жада калса жаман сөзү, колу тийип, өлтүрүп салгандары – маңкуртчулуктун жеткен чеги болбой эмне.

Чынгыз Айтматовдун «маңкурт» кейпкери Жоломан жуңжандар тарабынан атайы шири кийгизилип акыл-эсинен айрылтылса, азыр эч бир күч колдонгон фактор жок эле адамдардын маңкуртка айланганы мени абдан тынчсыздандырат. Азыркы жаштарыбыздын билимге умтулбаганы, китеп окубай интернет желесинен жаман, ыплас нерселерди көрүп, ыймансыздыкка жол бергендиктери, кыргыздын асыл дөөлөт-нарктарын, салт-санаасын тааныбай башка элдин кийимин хиджап кийип, башка динге өткөндөрү, келечекке максатсыз бара жатканы коркунучтуу тенденция болбой эмне.

Мурунку учурда биз адам баласынан эч жамандык күтпөй, күнүбүз өз нугу менен жай баракат өтүп, бейпил турмуш кечирип келсек, азыр эртең эмне болуп кетээрине көзүбүз жетпей кооптонуу менен жашоо кечирип калдык.

Мына ушундай жүрөктү сыздаткан көрүнүштөрдүн биздин жашообузда орун албашы үчүн ар бир адам жан дүйнөсүн тазартып, адамкерчилик парзын туура аткарып, келечекке максат коюп, билимге умтулушу керек. Билимдүү адам гана дүйнөнү өзгөртө алат, адамдын кадырын баалап, жаратылыштын сырларын ачып, өз элин, мекенин сүйүп ак эмгек кылары анык.

Улуу жазуучубуз Чынгыз Айтматовдун жаркын элеси бир эле кыргыз элинин көкүрөгүндө жашабастан, жалпы адамзат өмүрүнүн акырына чейин Чынгыз Төрөкулович Айтматовдун идеясын туу тутуп жашай берерине чексиз ишенем. Ч. Айтматов – ааламдын рухий тиреги.

Адабияттар:

1. Айтматов Ч. “Кылым карытар бир күн”. “Учкун”. - Бишкек, 2009. - 378-б.
2. Байгазиев С. Ата Мекендик жана дүйнөлүк этика. Бишкек, 2007. - 135-б.
3. Кармышаков А. Адеп 10-класс. - Бишкек, 2012. - 79-б.

Рецензент: к.филол.н., доцент Жунусалиева К.Т.